

در حیطه ادبیات فارسی، نویسندگان و شاعران زیادی، اندیشه‌ها و عواطف سازنده و خلاق خویش را در اثنای شعر یا نوشته خود بیان کرده‌اند، زیرا این حیطه، جایگاه خوبی برای بیان مسایل سیاسی، اجتماعی، تاریخی، اخلاقی، تعلیمی و... بوده است. هریک از قالب‌های ادبی نقش بسزایی در رشد آگاهی فکری و اجتماعی جامعه داشته‌اند و شعر به عنوان یکی از قالب‌ها، تا به امروز بخش بزرگی از ادبیات را به خود اختصاص داده است. در این میان، شاید بخش اندکی از لحاظ موضوعی به «شعرهای کودکان» اختصاص دارد.

در ادبیات سنتی، تعداد کمی از اشعار شاعران، به گونه‌ای مستقیم به شعر کودک پرداخته است، اما در دوران معاصر، گروهی از نویسندگان و شاعران، تمام هم و غم خود را صرف ادبیات کودکان کرده‌اند و آغازگر راهی شده‌اند که برای رسیدن به مطلوب خود، باید آهسته و پیوسته در آن پیش روند.

اما آنچه که در این میان نقش بسزایی در بهتر کردن کیفیت این نوشته‌ها می‌تواند داشته باشد، کارهای تحقیقی و گاه نقدهای سازنده‌ای است که راهگشای بسیاری از مشکلات ناخواسته می‌تواند باشد. این پژوهش بر آن بوده است که به تحلیل مفاهیم اخلاق شهروندی، مدنی در شعر کودک بپردازد. از آنجا که پرداختن به این موضوع، حیطه وسیعی از ادبیات کودک را در دوره‌های زمانی گسترده شامل می‌شود و نیازمند فرصتی طولانی است، بنابراین برای دقت بیشتر و جلوگیری از خطا که ناشی از گستردگی

موضوع و محدود بودن زمان است، شعر کودک در دوره معاصر انتخاب شد. امید که سهمی هر چند کوچک در راه آموزش ختیر نسل آینده‌ساز کشور داشته باشد.

دنیای کودک، دنیایی حساس و مهم، به لحاظ تأثیر تربیتی و اخلاقی است و شعر به عنوان یکی از ابزارهای تربیتی، در این میان نقش مهمی ایفا می‌کند. بیان غیرمستقیم اکثر اشعار کودکان، برخورداری از وزن و آهنگ مناسب، متناسب بودن مضمون شعر با دنیای خاص کودک، آموزش مفاهیم اخلاق شهروندی پذیرفته شده و ... از جمله مواردی است که زمینه را برای جامعه‌پذیری کودک و دادن بینش لازم به وی آماده می‌سازد. هدف پژوهش‌گر در این پژوهش شناخت روشی نوین و تأثیرگذاری آن در تعلیم و تربیت کودکان پیش از دبستان بوده و ادبیات به عنوان ابزاری مهم در تعلیم و تربیت کودکان، مورد توجه و بررسی قرار گرفته است.

با این‌که در ادبیات غرب چهره‌های شاخصی مانند هانس کریستین آندرسن، آنتوان سنت اگزوپری، شل سیلور استاین، جی. ک. رولینگ، جی. آر. تالکین و ... در عرصه شعر و داستان به‌طور هدفمند و دلسوزانه مسائل کودکان را مدنظر قرار داده و تأیید سخت‌گیرترین صاحب‌نظران تربیتی جهان را به دست آورده و به مخاطبین گسترده جهانی دست پیدا کرده‌اند، متأسفانه امر مهم و تأثیرگذاری چون ادبیات کودک در سرزمین ما به درستی شناخته نشده و مورد توجه قرار نگرفته است. چهره‌های طراز

اول ادبی ما (جز چند شاعر معدود که به تفصیل آثار کودکان در این رساله مورد نقد و تحلیل قرار گرفته است)، به این مقوله روی خوش نشان نداده‌اند. در حالی که ادبیات و به ویژه شعر، نیرویی خارق‌العاده دارد که قادر است با نفوذ در سرشت و روح آدمی، اندیشه و جهان‌بینی او را شکل دهد.

در بسیاری از کتب شعر منتشر شده، به یک سلسله آموزه‌های مذهبی (البته سطحی) توجه شده است، ولی بسیاری از مسائل مهم اخلاقی و تربیتی مورد توجه قرار نگرفته‌اند. در حالی که اگر نگوییم اصلی‌ترین شاخص، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های تمامی ادیان الهی، اخلاق است و در بسیاری موارد (جدا از جنبه‌های شخصی مسائل دینی و عبادی مانند نماز و...) رعایت اخلاق اجتماعی به طور غیرمستقیم به رعایت دستورات الهی ختم می‌شود. آموزش مسائل مهمی از اخلاق شهروندی (مدنی)، از قبیل رعایت قانون، احترام به حقوق دیگران، مساوات، هم‌نوع دوستی، صلح طلبی، مدارا، آستانه تحمل اجتماعی بالا، همکاری و احترام متقابل، احترام به والدین، بزرگ‌تران و هم‌نوعان، صداقت، همدردی، ظلم‌ستیزی و بسیاری مسائل دیگر، نقش انکارناپذیری در شکل دادن به شخصیت، ذهن و جهان‌بینی کودکان خردسال دارد.

اشعار شعری مورد مطالعه در پژوهش حاضر از این نظر مورد بررسی قرار گرفتند که آیا مفاهیم اخلاق شهروندی (مدنی) در آثار شاعران کودک معاصر در دهه‌های ۱۳۴۰

کلیدواژه‌ها: شعر کودک، اخلاق شهروندی، ادبیات کودکان.

تحلیل مفاهیم اخلاق شهروندی (مدنی)

نقیسه ابراهیم‌پور

کارشناس ارشد پیش از دبستان

تحمل اجتماعی بالا، مساوات و نوع دوستی و مصطفی رحمان دوست بیشتر از سایر شعرا به مؤلفه‌های همکاری، همدردی و احترام به والدین پرداخته‌اند و این مؤلفه‌ها نیز دارای سیر صعودی هستند. هم‌چنین نشان داده شد، همه شعرا به مؤلفه‌های صداقت، ظلم‌ستیزی و صلح‌طلبی توجه اندکی داشته‌اند، در اشعار محمود کیانوش به مؤلفه همکاری بیش از سایر مؤلفه‌ها پرداخته شده است؛ هر چند به مؤلفه‌های قدرشناسی، همدردی،

مساوات و احترام به والدین نیز تا حدودی می‌پردازد.

این پایان‌نامه در تابستان ۱۳۸۹، در دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی به راهنمایی دکتر فرخنده مفیدی و مشاوره دکتر برجلی به پایان رسیده و دفاع شده است.

ابتدا از روش کتاب‌خانه‌ای و مطالعه مجلات، کتب و مآخذ، اطلاعات اولیه کلی جمع‌آوری شد. روش کتاب‌خانه‌ای روشی است که بر مشاهده مستقیم و براساس اسناد، مدارک، کتب و مطبوعات استوار است. سپس با استفاده از روش تحلیل محتوا، موارد خاص در بین اشعار معاصر کودک مورد بررسی قرار گرفت. واحد تحلیل محتوا در این پژوهش، که مفهوم یک شعر، بیت، مصراع یا حتی یک کلمه بوده است که ناظر بر مؤلفه‌های اخلاق شهروندی باشد.

در ادامه، به مقایسه هر شاعر در میزان پرداختن به مؤلفه‌های اخلاق شهروندی در آثارش در دو دهه متفاوت (دهه ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰) پرداخته شد و در پایان، آثار تمامی شاعران مورد نظر در پژوهش مقایسه شدند. نتیجه نهایی نشان داد، افسانه شعبان‌نژاد بیشتر از شعرای دیگر که در پژوهش حاضر اشعار آن‌ها مورد تحلیل قرار گرفت، به مؤلفه‌های مدارا، عدالت‌خواهی، آستانه

تا ۱۳۸۰ گنجانده شده است؟ در نتیجه این سؤال در اشعار شعرای مذکور مورد تحلیل قرار گرفت که: آیا شاعران معاصر کودک در اشعارشان به مفاهیم عدالت‌خواهی، قانونمندی، احترام متقابل، مساوات، نوع دوستی، صلح‌طلبی، قدرشناسی، مدارا، آستانه تحمل اجتماعی، همکاری، احترام به والدین و بزرگ‌تران و هم‌نوعان، صداقت، همدردی و ظلم‌ستیزی پرداخته‌اند؟

با مطالعه و بررسی شعر کودک معاصر (به طور ویژه دهه ۱۳۴۰ تا دهه ۱۳۸۰) در آثار چهره‌های شاخص شعر کودک مانند: محمود کیانوش، جعفر ابراهیمی (شاهد)، مصطفی رحماندوست، شکوه قاسم‌نیا، ناصر کشاورز، افسانه شعبان‌نژاد، و ... روشن شد که تا حدودی این شعرا به مقوله‌های مذکور پرداخته‌اند. در نتیجه اشعار آن‌ها موشکافانه مورد نقد و تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نکات مربوط به این مقوله (مفاهیم اخلاق شهروندی) در اشعار آن‌ها، استخراج شد. پژوهش حاضر به منظور تحلیل محتوای آثار شاعران معاصر شعر کودک دهه‌های ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ از منظر اخلاق شهروندی انجام شد.

روش این پژوهش، توصیفی و از نوع تحلیل محتوا بوده است. جامعه آماری ما در این پژوهش، متن آثار شاعران کودک معاصر (دهه‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۸۰) بود که به روش تصادفی ساده از میان آثار انبوه این شاعران انتخاب شدند. نمونه آماری شامل کتاب‌های شعر کودکان گروه سنی پیش از دبستان است. در قسمت تجزیه و تحلیل داده‌ها،

متأسفانه
امر مهم و
تأثیرگذاری چون ادبیات
کودک در سرزمین ما به
درستی شناخته نشده و
مورد توجه قرار نگرفته
است

در آثار شاعران معاصر کودک (دهه‌ی ۱۳۴۰ تا دهه‌ی ۱۳۸۰)